

УДК 001.1:165:141.132

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.65.18>

НАУКА ЯК СИСТЕМА: КАНТІВСЬКА АРХІТЕКТОНІКА І МЕЖІ ЕПІСТЕМІЧНОЇ РЕЛЯТИВНОСТІ

Олександр Мартиненко

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
філологічний факультет, кафедра філософії та культурології
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-1939-9387>*

У статті досліджено проблему епістемічного релятивізму як питання про статус стандартів наукового обґрунтування і можливість їх метаобґрунтування в умовах диференціації сучасного знання. Показано, що релятивістський висновок набуває переконливості тоді, коли науковість редукується до локальних правил окремих спільнот, а критерії обґрунтування, істинності й раціональної легітиматії втрачають претензію на нормативну загальність. Метою дослідження є обґрунтування того, що кантівська архітектоніка задає нормативний критерій науковості як систематичної єдності знання й тим самим окреслює межі допустимої епістемічної релятивності, надаючи можливість відрізнити продуктивний плюралізм від руйнівного релятивізму. Методологія поєднує герменевтичну реконструкцію кантівського тексту, концептуальний аналіз (релятивізм / плюралізм / систематична єдність) і порівняльний коментар сучасних інтерпретацій (зокрема, Г. Гауї та Л. Йпі). Доведено, що архітектоніка переводить проблему з площини «будь-якої» множинності в площину системної форми знання: фактичний матеріал, методи й мовні режими є науково прийнятними доти, доки вони можуть бути інтегровані у зв'язне ціле. Уточнено три концептуальні вузли меж релятивності: рівень фактичності (coaservatio / articulatio), рівень методологічної організації (технічна / архітектонічна єдність) та рівень мовного режиму (рапсодія / система). Показано, що в сучасній реконструкції Л. Йпі системна інтеграція мислиться як «план» розуму, який забезпечує зв'язок когніцій між собою і спрямованість знання на суттєві цілі. Наукова новизна полягає в операціоналізації кантівської архітектоніки як критерію для діагностики ситуацій, коли множинність перестає бути евристичним ресурсом і перетворюється на чинник фрагментації науки. Практичне значення результатів полягає у можливості застосовувати архітектонічний критерій як «тест» науковості до конкретних ситуацій у сучасній науці, виявляючи розриви інтеграції та підміну системної єдності суто технічною координацією.

Ключові слова: релятивізм, епістемічні стандарти, філософія науки, архітектоніка, систематична єдність, науковий плюралізм.

Постановка проблеми. Сучасна філософія науки дедалі виразніше фіксує релятивізацію ключових компонентів наукового знання. «Факти» постають як теоретично навантажені й залежні від пояснювальних схем, методологічний ландшафт визначається множинністю процедур і стандартів доказовості, а мовний рівень науки характеризується гетерогенністю режимів вираження – від природних мов і технічних ідіолектів до формалізмів, моделей і нотацій. За цих умов зростає спокуса плумачити науковість як суто локальну властивість дисциплінарних практик, тобто як відповідність внутрішнім правилам певної спільноти або школи.

Проблема полягає в тому, що така інтерпретація легко підштовхує до релятивістського висновку: якщо критерії істинності, обґрунтування й раціональної легітиматії не мають метапідстав, то «науковість» ризикує редукуватися до конвенції. Водночас сама множинність фактів, методів і мов не є достатньою підставою для релятивізму, якщо

зберігається нормативний принцип, здатний інтегрувати знання в ціле й підтримувати раціональне оцінювання. Саме тому потрібен критерій, який не заперечує диференціації науки, але й не дає можливості звести її до сукупності автономних локальних режимів. У статті пошук такого критерію здійснюється в кантівській архітектоніці, що трактує науковість як систематичну єдність знання і тим самим окреслює межі допустимої епістемічної релятивності.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Теоретичну рамку статті формують сучасні дискусії про епістемічний релятивізм, перспективізм і науковий плюралізм, а також кантівська концепція архітектоники як принципу системної єдності знання. Власний досвід автора в проблематиці релятивізму репрезентовано дисертаційним дослідженням [4] і низкою публікацій, присвячених концептуальному аналізу релятивізму та його методологічним наслідкам [2; 3; 5]. У блоці «Релятивізм і науковість» використано праці, що окреслюють межі релятивізму та його співвідношення зі скептицизмом і плюралізмом [7; 8; 9; 10; 12; 18; 22]. Розділи, присвячені архітектоніці, спираються на тексти І. Канта і сучасні реконструкції систематичної єдності та «цілей розуму» [12; 13; 14; 15; 16; 20; 21; 23], що дає змогу обґрунтувати кантівський критерій науковості й окреслити межі релятивності фактів, методів і мов у науці. Окремо звертаємо увагу на статтю О. Шандренко та В. Козаченка [6], у якій автори подають не зовсім профільний для нашого дослідження, проте цікавий і ґрунтовний аналіз поняття «архітектоніка».

Мета дослідження. Показати, що кантівська архітектоніка задає нормативний критерій науковості як систематичної єдності, який окреслює межі епістемічної релятивності й дає можливість відрізнити продуктивний плюралізм від руйнівного релятивізму. Виконанню мети сприятиме досягнення таких завдань: а) концептуально окреслити релятивізм як проблему статусу епістемічних стандартів та їхнього метаобґрунтування в умовах диференціації сучасного знання; б) реконструювати кантівське розуміння архітектоники як «мистецтва систем» і показати її роль у визначенні науковості через систематичну єдність; в) операціоналізувати кантівський критерій системної інтеграції як спосіб встановлення меж допустимої релятивності фактів, методів і мов (*coacervatio / articulatio*; технічна / архітектонічна єдність; рапсодія / система); г) обґрунтувати, що методологічний і мовний плюралізм не є автоматично релятивістським, якщо зберігається принцип системної єдності; г) уточнити евристичний потенціал сучасних реконструкцій кантівської архітектоники (Г. Гава, Л. Йпі) для аналізу релятивізації стандартів науковості в сучасній філософії науки.

Методологія дослідження. Робота ґрунтується на застосуванні кількох взаємопов'язаних підходів. Першочергово здійснюється герменевтична реконструкція кантівського тексту, що передбачає контекстуалізацію ключових фрагментів «Архітектоники чистого розуму» й уточнення смислових опозицій *coacervatio / articulatio* і «рапсодія / система». Концептуальний аналіз понять релятивізму, плюралізму та систематичної єдності дає можливість розмежувати їхні дескриптивні й нормативні аспекти.

Важливе місце посідає порівняльний аналіз сучасних інтерпретацій кантівської архітектоники, зокрема праць Л. Йпі та Г. Гава, що дає змогу виявити їхні методологічні наслідки для філософії науки. Також залучено елементи критичного дискурс-аналізу аргументації релятивізму, завдяки яким виявляються приховані метакритерії та логіка «локальних стандартів». Підсумковим етапом є методологічна операціоналізація архітектонічного критерію як «тесту» системної інтегрованості знання в трьох вимірах – фактичності, методологічної організації та мовних режимів.

Логіка викладу організована як рух від проблематизації релятивізму до нормативного критерію архітектоники, а у фінальній частині цей критерій застосовується до ключових форм сучасної диференціації знання.

Наукова новизна. Запропоновано операціоналізацію кантівської архітекτονіки як нормативного критерію науковості, що дає можливість концептуально задати межі епістемічної релятивності у трьох вимірах (факти / методи / мови) та розрізнити продуктивний плюралізм і релятивістський розпад у філософії науки.

Основна частина. Релятивізм і науковість: актуальне бачення. У сучасній філософії науки релятивізм постає як питання про статус епістемічних стандартів: чи мають критерії обґрунтування, істинності й раціональної легітимациї претензію на об'єктивність, чи вони – внутрішні правила окремих епістемічних спільнот?

Концептуальний простір цієї дискусії чітко окреслюють актуальні теоретичні розвідки, у яких М. Баграмян і А. Коліва систематизують типи релятивізму крізь призму його викликів для істини й раціональності [7], тоді як П. Богосян вибудовує лінію критики релятивістських підходів як таких, що підривають епістемічні норми та позбавляють знання критеріїв помилки чи виправлення [9]. Питання диференціації релятивізму, перспективізму й плюралізму ґрунтовно розкриває Х. Чанг, чия позиція дає змогу локалізувати межі «допустимої відносності» в науковому пізнанні [10]. Соціальну зумовленість стандартів знання висвітлює Д. Блур, безпосередньо пов'язуючи епістемічні норми з конкретними практиками та спільнотами [8], натомість Г. Лонгіно пропонує нормативний вихід із дилеми «множинність – об'єктивність» на засадах критичного контекстуалізму й організованої публічної дискусії [19]. Загальну парадигму наукового плюралізму як легітимної епістемічної стратегії підсумовує збірник під редакцією С. Келлєрта, Г. Лонгіно та К. Вотерса [17], тоді як теза Дж. Дюпре про «неєдність» науки загострює проблему пошуку інтеграційних принципів знання, вільних від механізмів силової уніфікації [11].

У цьому контексті М. Куш формулює центральний для епістемічного релятивізму аргумент: неможливо довести епістемічну перевагу однієї системи стандартів над іншою, уникаючи проблеми вибору самого стандарту, за яким визначається ця «перевага»: «Усі форми епістемічного релятивізму поділяють погляд, що неможливо нейтральним і безколовим способом показати, що одна «епістемічна система», тобто один взаємопов'язаний набір епістемічних стандартів, є епістемологічно вищою за (всі) інші» [18, с. 4688]. Відсутність метаобґрунтування часто тлумачать як заперечення об'єктивності стандартів, а отже, критерій науковості ризикує редукуватися до локальної норми певної традиції обґрунтування [там само]. Саме цей мотив – відсутність нейтрального метакритерію для порівняння епістемічних систем – як одну з базових інтуїцій епістемічного релятивізму окреслюють також М. Баграмян і А. Коліва [7, с. 171–173].

Це особливо відчутно в сучасному ландшафті науки, де множинність фактів, методів і мовних режимів є радше правилом, ніж винятком. Факти теоретично навантажені, методи дисциплінарно специфічні, а мови гетерогенні – від природних мов до формалізмів і технічних ідіолектів. За таких умов раціональність легко описують як множину «локальних раціональностей», а науковість – як відповідність правилам спільноти; тому ключовим стає питання меж: за яких умов множинність зберігає науковість як нормативну форму, а за яких – підштовхує її до конвенційності?

На цій межі виникає напруження між плюралізмом і релятивізмом. У дискусії про науковий плюралізм часто повторюється заперечення, ніби визнання епістемічного релятивізму паралізує оцінювання теорій і методів, оскільки це веде до принципу «все дозволено». С. Вайгль фіксує цю поширену лінію критики так: «Часто стверджується, що якщо науковий плюраліст приймає епістемічний релятивізм, він не зможе виносити судження, оскільки вважає, що «все дозволено»» [22, с. 3485]. Водночас сама авторка заперечує автоматичне отождолення релятивізму з епістемологічною «патологією» і прямо вказує на можливість

сумісності обох установок без шкоди раціональності: «Можна бути релятивістом і плюралістом одночасно. Бути релятивістом-плюралістом не є епістемологічно згубним» [там само, с. 3501]. Із цього можна зрозуміти те, що проблема полягає не в самому факті множинності, а в тому, чи має ця множинність принцип інтеграції та нормативний горизонт, здатний підтримувати раціональне оцінювання теорій, методів і фактів, зберігаючи науковість.

Саме тому сучасна рефлексія над релятивізмом потребує критерію, який, по-перше, не заперечує фактичної диференціації науки, а по-друге, не зводить науковість до волі локальних стандартів без претензії на об'єктивність. Такою оптикою може слугувати архітектоніка: замість пошуку «універсального протоколу» доцільно перевести питання меж релятивності у площину системної форми знання – здатності науки утримувати систематичну єдність за умов множинності фактів, процедур і мовних режимів.

Архітектоніка як «мистецтво систем»: кантівський критерій науковості. Релятивістське тлумачення науки спирається на факт її структурної диференціації: дисципліни розходяться, стандарти конкурують, мови опису стають менш взаємно прозорими. Кантівська перспектива зміщує фокус. Критерієм науковості стає не універсалізація одного методу, а форма систематичної єдності – здатність знання бути організованим як ціле. У «Критиці чистого розуму» І. Кант вводить архітектоніку як таку нормативну оптику, визначаючи її як «мистецтво систем»: «Я розумію архітектоніку як мистецтво систем» [16, с. 748].

Поняття архітектоніки – не зовнішня «композиція», а форма раціональності, що відрізняє науку від уявлення про неї як «банк знань». Наука в кантівському сенсі передбачає впорядкування знання як цілого: положення, поняття й правила доведення значущі через своє місце в системі та відношення до керівної ідеї [там само].

Архітектоніка постає у І. Канта нормативним критерієм – науковість визначається можливістю інтегрувати знання в несуперечливу систему, яка координує множинні перспективи під керівними ідеями розуму й обмежує свавілля локальних стандартів.

Системність, наголошує І. Кант, є умовою існування науки як такої: «Бо саме систематична єдність робить загальне знання наукою, тобто з простого агрегату знань утворює систему» [там само]. Отже, вимога системності відрізняє науку від сукупності часткових і лише локально ефективних практик.

Кантознавча література уточнює, що ця вимога системності не зводиться до «класифікації наук» або композиції викладу. У збірнику за ред. Г. Фулди та Ю. Штольценберга архітектоніка розглядається як внутрішня логіка критичної філософії, де системність задає нормативну форму знання [13]. І. Гой описує архітектоніку як «мистецтво систем», тобто правило, яке перетворює розрізнені положення на впорядковане ціле [15], тоді як П. Манчестер підкреслює її роль у забезпеченні науковості через принцип систематичної єдності [20]. Дж. Гава прямо пов'язує кантівське визначення науки з архітектонікою та «цілями розуму» [14], а А. Нудзо й А. Феррарін, кожен у своєму ключі, підсилюють нормативно-телеологічний горизонт єдності розуму і системи [12; 21]. У реконструкції Л. Йпі цей зв'язок систематичної єдності й цілеспрямованості стає ресурсом для осмислення диференційованої науки як цілого [23]. Звідси впливає робочий критерій у полеміці з релятивізмом: множинність фактів, методів і мов є припустимою доти, доки вона артикульована систематичною єдністю; далі ця межа буде конкретизована на рівні фактичності (*coaservatio / articulatio*), методів (*technical / architectonic unity*) та мовного режиму (*Rhapsodie / System*).

Межі релятивності фактів за І. Кантом: від *coaservatio* до *articulatio*. Релятивність фактів у сучасному науковому дискурсі зумовлена тим, що емпіричний матеріал майже ніколи не постає як самодостатня даність, оскільки він набуває свого значення лише через контекст інтерпретації, пояснювальну схему та включення в розгалужену мережу

обґрунтувань [7; 8; 19]. Така постановка питання створює ризик релятивістської редукції: якщо факти «теоретично навантажені», то вони нібито можуть бути «будь-якими» залежно від перспективи або дослідницької програми [10; 18]. Однак кантівська архітектоніка блокує цей висновок, оскільки переводить питання про факт із площини довільного множення перспектив у площину системної форми знання: факт стає науково релевантним не сам по собі, а як елемент, що має місце й функцію в цілому пізнання [14; 16].

Цей зсув є принциповим. У кантівській логіці проблемою постає не те, що факт потребує інтерпретації (це радше нормальна умова знання), а те, чи може фактичний матеріал бути впорядкований так, щоб підтримувати систематичну єдність і підлягати раціональній критиці. Отже, релятивність фактів не скасовується запереченням їхньої теоретичної навантаженості, а підлягає перевірці внутрішнім критерієм того, чи є факти інтегрованими в систему, чи вони лишаються розрізненим – нагромадженим, неупорядкованим за єдиним принципом єдності – матеріалом.

І. Кант окреслює цю межу, протиставляючи два способи організації знання як цілого – *articulatio* та *coaservatio*. Він підкреслює, що претензія на науковість вимагає не простого нагромадження елементів, а внутрішньо впорядкованої структури: «Отже, ціле є структурованим (*articulatio*), а не нагромадженим (*coaservatio*)» [16, с. 749]. Це твердження має нормативний сенс. Факти набувають наукової ваги лише тоді, коли входять до зв'язної єдності знання, а не додаються один до одного як ізольовані емпіричні одиниці. У цьому плані кантівський критерій коригує інтуїцію кумулятивізму – приріст даних сам по собі ще не гарантує приросту науки, якщо відсутній принцип системної інтеграції [11].

Як бачимо, кантівська архітектоніка задає антирелятивістську рамку для емпіричного досвіду – релятивність фактів є припустимою тією мірою, якою вони можуть бути системно вписані у зв'язну єдність пізнання. Якщо ж фактичний матеріал не допускає такого впорядкування (тобто лишається *coaservatio*), тоді він не формує науки, а лише розширює масив даних. Отже, межа релятивізації фактів проходить не між «об'єктивним фактом» і «суб'єктивною інтерпретацією», а між двома режимами організації знання: між системною формою, де факти є елементами *articulatio*, та агрегативною формою, де вони лишаються випадковим нагромадженням. Саме тому релятивістська загроза виникає тоді, коли факти існують як автономні локальні масиви, що не підлягають координації в цілому пізнання й не можуть бути раціонально співвіднесені з принципами, які забезпечують зв'язність і критичну перевірюваність [8; 19].

Межі релятивності методів: множинність процедур під принципом системної єдності. Релятивність методів у сучасній науці зазвичай постає як наслідок множинності процедур і протоколів, що претендують на статус «раціонально коректних» [17; 22]. До них належать дисциплінарні стандарти доказовості, моделі пояснення, правила верифікації, статистичні та експериментальні підходи, а також герменевтичні й формалізовані техніки аналізу. За цих умов метод легко починає функціонувати як самодостатній критерій науковості. «Правильність» підходу ототожнюється з дотриманням локального протоколу, а конкуренція методологічних програм підштовхує до висновку, ніби науковість є лише відповідністю правилам певної школи або дисципліни. Саме в цьому сенсі йдеться про релятивність методів – не як про наш «метод дослідження», а як про ситуацію, коли множинність процедур стає підставою для розчинення критерію науковості в множині локальних методологічних стандартів.

Кантівська архітектоніка зміщує акцент із процедурної самодостатності на системну форму знання. Метод може бути різним залежно від предметної галузі, однак його легітимність у горизонті науковості визначається не ізольованою ефективністю чи коректністю

техніки, а здатністю підтримувати систематичну єдність пізнання. Тому множинність методів не заперечується. Проблема виникає тоді, коли множинність процедур не підлягає принциповій інтеграції, і «єдність» науки зводиться або до зовнішньої координації, або до набору автономних методологічних технік.

Це розрізнення чітко фіксує Г. Гава у своєму коментарі до «Архітектоніки чистого розуму». Він підкреслює, що І. Кант визначає науку не як технічну, а як архітектонічну форму єдності [14, с. 373]. Тому методологічний плюралізм сам по собі не є загрозою. Вона виникає тоді, коли єдність знання набуває суто технічного характеру, тобто тримається на випадковому узгодженні процедур або на їх координації під зовнішні цілі, не будучи частиною єдиної системи.

Ключова межа проходить через питання про цілі, під які підлаштовується процедура організації знання. Якщо єдність науки мислиться технічно, методи можуть узгоджуватися під довільні завдання (ефективність, прикладні запити, локальні програми тощо), не формуючи системи як цілого. Г. Гава враховує цей момент, зазначаючи, що «технічна єдність не бере до уваги суттєвих цілей розуму, а лише цілі довільного характеру» [там само, с. 379]. Отже, методологічний релятивізм починається не там, де існує множинність процедур, а там, де множинність методів організується лише технічно – під довільні цілі – і тим самим перестає працювати на системну організацію науки.

Натомість архітектонічна єдність потребує іншого типу спрямування. Вона потребує «мети розуму» не як зовнішнього утилітарного критерію, а як внутрішнього принципу формування системи. Г. Гава фіксує це у формулі, яка добре окреслює нормативний сенс кантівського підходу: «Отже, в архітектонічних єдностях нам, безперечно, потрібна мета розуму, але мета, що має переважно спекулятивний характер» [там само, с. 382]. У контексті нашого дослідження це означає, що множинність методів є припустимою та продуктивною за умови збереження спекулятивного (системотворчого) горизонту науки, коли вона працює на внутрішню узгодженість, зв'язність і взаємну підпорядкованість знань у межах єдиного цілого.

Як бачимо, кантівська архітектоніка дає можливість переформулювати проблему «релятивності методів» у термінах системної організації знання. Методи можуть бути множинними, однак вони не є остаточним критерієм науковості. Вирішальна межа проходить за лінією інтегрованості процедур у систематичну єдність. За архітектонічної єдності методологічний плюралізм не руйнує науковість, тоді як за суто технічної єдності множинність процедур легко перетворюється на підставу для релятивізації критеріїв і розпаду науки на сукупність автономних «технік».

Межі релятивності мов: «пізнання не може бути рапсодією». Релятивність мов у сучасній науці проявляється не лише як різноманіття термінологій, а як гетерогенність самих режимів вираження знання. Поряд із природними мовами діють математичні формалізми, логічні нотації, комп'ютерні моделі та технічні ідіолекти окремих дисциплін, а також змішані «гібридні» способи опису. Унаслідок цього наукове знання часто постає як сукупність частково автономних мовних практик, між якими переклад є складним і нерідко супроводжується втратою смислу [11; 17]. У сильній інтерпретації це підживлює релятивістський висновок: якщо наука говорить багатьма «неперекладними» мовами, то вона нібито не має єдиного раціонального горизонту та складається з набору локальних дискурсів.

Кантівська архітектоніка нейтралізує цю думку, зміщуючи критерій науковості з рівня мовних оболонок на системний рівень. У цій перспективі множинність мов не є аргументом проти науковості доти, доки вона підлягає системній координації в межах єдиного пізнавального процесу. Релятивізація починається тоді, коли мовна гетерогенність

веде до втрати системного принципу, і знання перестає бути внутрішньо зв'язаним. Саме тому І. Кант принципово відкидає фрагментацію знання як допустиму норму раціональності: «Згідно з пануванням розуму, наше знання зовсім не повинно бути рапсодією, а радше має становити систему, в якій воно тільки й може, що підтримувати та сприяти суттєвим цілям розуму» [16, с. 748].

Звідси випливає теза про міру прийнятності мовного плюралізму в науці – він допустимий, якщо не руйнує системної організації знання. Проблема не в різноманітті мовних інструментів як такому, а в тому, чи можуть вони бути співвіднесені між собою в межах цілого так, щоб різноманітність не перетворювала знання на «рапсодію», а працювала як диференційований ресурс системи. У цьому ракурсі переклад між науковими мовами означає не уніфікацію лексики й не зведення всіх описів до одного формалізму, а реконструкцію їхньої функції в системі з огляду на те, що саме додає відповідна «мова» до цілого знання, завдяки чому зберігається її зв'язок з іншими та чи не замикається вона в самодостатній технічній узус [13; 15].

Бачимо, що релятивність наукових мов і не заперечується, і не схвалюється – вона розв'язується через архітектонічний критерій системної інтеграції. Тоді множинність мов постає не як підстава для релятивізму, а як форма диференційованої, проте єдиної раціональності, у межах якої науковість визначається не спільною мовою, а системною єдністю [14].

Сучасна реконструкція кантівської архітектоніки Л. Йпі. Цей критерій системної інтеграції набуває додаткової визначеності в сучасних реконструкціях кантівської архітектоніки, зокрема у Л. Йпі [23]. Її реконструкція дає змогу показати актуальність кантівського підходу для сучасної філософії науки, оскільки архітектоніка в «Критиці чистого розуму» не вичерпується таксономією наук або технікою класифікації знання. Йдеться про принцип системної повноти та зв'язності пізнання, причому не випадкової, а цілеспрямованої, що узгоджується з кантівським розумінням архітектоніки як нормативної форми єдності знання [14; 16; 20].

Л. Йпі формулює тезу про необхідність плану, без якого знання не може претендувати на повноту: «Наукова повнота вимагає «добре впорядкованого та цілеспрямованого плану» на службі зв'язку знань між собою» [23, с. 40]. Ця формула важлива тим, що вона дає можливість зняти хибну альтернативу між релятивістською «множинністю стандартів» і наївною уніфікацією методів або мов. Науковість як нормативна характеристика науки не зводиться до суми локально коректних кроків, а передбачає принцип, який інтегрує когніції між собою в єдине ціле.

Ключовим є те, що Л. Йпі акцентує увагу не лише на формальному «порядку», а й на «цілеспрямованості» плану. Йдеться про принцип, на підставі якого когніції розуму не просто співіснують, а систематично інтегруються й співвідносяться з горизонтом людських цілей. Це видно з іншого її формулювання: «...запропонувати план, на основі якого когніції розуму систематично інтегруються одно з одною та відповідають людським цілям» [там само, с. 41]. Тобто «план» виступає не методичним рецептом у вузькому сенсі й не зовнішньою схемою класифікації, а нормативною рамкою системної єдності, яка одночасно забезпечує інтегрованість знань та їхню орієнтацію на цілі розуму.

У контексті попереднього аналізу це дає змогу уточнити, що кантівська архітектоніка працює як критерій меж релятивності не тому, що забороняє множинність, а тому, що підпорядковує її вимозі плану й системної інтеграції. Множинність фактів може бути науково продуктивною, якщо фактичний матеріал входить в *articulatio*, а не лишається *coarservatio* [16]. Множинність методів є прийнятною, якщо вона зберігає архітектонічну, а не лише технічну єдність [14]. Множинність мов не руйнує науковість, якщо знання не

перетворюється на «рапсодію», а постає системою [16]. У термінах Л. Йпі ці межі зводяться до одного вузла: без «добре впорядкованого та цілеспрямованого плану» знання втрачає принцип, який забезпечує «зв'язок когніцій між собою» і тим самим утримує системну єдність науки [23, с. 40–41].

Таким чином, звернення до аналітики Л. Йпі виконує функцію містка між кантівською тезою про архітектоніку як «мистецтво систем» і сучасними дебатами про релятивізм та плюралізм. Її інтерпретація дає можливість точніше висловити практичний сенс кантівського критерію – у ситуації диференціації науковості не зникає автоматично, але потребує нормативного принципу плану, що інтегрує знання й тим самим відрізняє продуктивну множинність від релятивістського розпаду. Це відкриває можливість застосовувати оптику архітектоніки як тест на науковість – перевірку того, чи зберігається системний план інтеграції, чи єдність підмінюється локальними технічними узгодженнями або автономними мовними режимами без архітектонічного горизонту.

Висновки. У дослідженні релятивізму розглянуто як проблему статусу епістемічних стандартів і насамперед як виклик їхньому метаобґрунтуванню. Показано, що за умов диференціації сучасного знання (теоретична навантаженість фактів, множинність методів, гетерогенність мовних режимів) релятивістський висновок набуває сили тоді, коли критерій науковості редукується до локальних правил і втрачає претензію на нормативну загальність.

Обґрунтовано, що кантівська архітектоніка як «мистецтво систем» переводить проблему релятивізму в площину системної форми знання. У цій перспективі науковість визначається не «конгломератом» результатів і не універсалізацією єдиного методу, а вимогою систематичної єдності, яка організує знання як ціле. Уточнено, що межі допустимої «релятивності» можуть бути задані в трьох вимірах: на рівні фактичності (*coaservatio / articulatio*), методологічної організації (технічна / архітектонічна форма єдності) та мовного режиму (рапсодія / система). Отже, продуктивний плюралізм не тотожний релятивістському розпаду – множинність фактів, методів і мов зберігає науковість доти, доки підлягає принципу системної інтеграції.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження доцільно спрямувати на застосування архітектонічного критерію як «тесту» до конкретних кейсів сучасної науки, зокрема там, де координація знання набуває суто технічного характеру та провокує релятивізацію стандартів. Перспективними є також порівняння архітектонічної вимоги системи з альтернативними моделями раціональності в сучасній епістемології та філософії науки, а також уточнення умов перекладності між дисциплінарними мовами як умови збереження системного принципу науковості. Окремим напрямом є розробка методології виявлення «розривів інтеграції» – моментів, коли множинність перестає бути ресурсом розвитку і починає працювати як чинник фрагментації науки.

Список використаної літератури

1. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім., примітки та післямова І. Бурковського ; наук. ред. А. Єрмоленко. Київ : Юніверс, 2004. 240 с.
2. Мартиненко О. П. Епістемологічний релятивізм та теософія А. Пуанкаре. *Релігія та Соціум*. 2019. № 3–4 (35–36). С. 67–74.
3. Мартиненко О. П. Концептуальний аналіз філософського релятивізму. Науковий вісник Чернівецького університету. *Збірник наукових праць «Філософія»*. 2010. № 534–535. С. 43–48.
4. Мартиненко О. П. Методологічні можливості релятивістської реконструкції динаміки розвитку науки [Текст] : дис. ... канд. філософських наук: 09.00.09 / Чернівці. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. 2009. 184 с.

5. Мартиненко О. П. Проблема релятивізму в теорії «динаміки наукового знання» Т. Куна та реакція на неї інших авторів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць «Філософія»*. 2005. № 249–250. С. 132–136.
6. Шандренко О. М., Козаченко В. В. Архітектоніка: слово – поняття – термін. *Актуальні питання культурології*. 2016. № 16. С. 65–70.
7. Baghramian M., Coliva A. *Relativism*. London : Routledge, 2019. 332 с.
8. Bloor D. *Knowledge and Social Imagery*. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1991. XI, 203 p.
9. Boghossian P. *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 152 с.
10. Chang H. Relativism, perspectivism and pluralism. In: *The Routledge Handbook of Philosophy of Relativism* / ред. М. Kusch. Abingdon : Routledge, 2020. P. 398–407. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351052306-43>.
11. Dupré J. *The Disorder of Things: Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1993. VIII, 308 p.
12. Ferrarin A. *The Powers of Pure Reason: Kant and the Idea of Cosmic Philosophy*. Chicago : University of Chicago Press, 2015. 325 p.
13. Fulda H. F., Stolzenberg J., ред. *Architektonik und System in der Philosophie Kants*. Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2001. X, 418 S.
14. Gava G. Kant's Definition of Science in the Architectonic of Pure Reason and the Essential Ends of Reason. *Kant-Studien*. 2014. № 105 (3). P. 372–393. DOI: <https://doi.org/10.1515/kant-2014-0016>.
15. Goy I. *Architektonik oder die Kunst der Systeme: Eine Untersuchung zur Systemphilosophie der Kritik der reinen Vernunft*. Paderborn : Mentis, 2007. 171 S.
16. Kant I. *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg : Felix Meiner, 1967. 847 .
17. Kellert S. H., Longino H. E., Waters C. K., ред. *Scientific Pluralism*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2006. 272 p.
18. Kusch M. Epistemic relativism, scepticism, pluralism. *Synthese*. 2017. № 194 (12). P. 4687–4703. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-016-1041-0>.
19. Longino H. E. *The Fate of Knowledge*. Princeton ; Oxford : Princeton University Press, 2002. X, 233 p.
20. Manchester P. Kant's Conception of Architectonic in its Philosophical Context. *Kant-Studien*. 2008. № 99 (2). P. 133–151. DOI: <https://doi.org/10.1515/KANT.2008.010>.
21. Nuzzo A. *Kant and the Unity of Reason*. West Lafayette, IN : Purdue University Press, 2004. 398 p.
22. Veigl S. J. Notes on a complicated relationship: scientific pluralism, epistemic relativism, and stances. *Synthese*. 2021. № 199 (1). P. 3485–3503. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02943-2>.
23. Ypi L. *The Architectonic of Reason: Purposiveness and Systematic Unity in Kant's Critique of Pure Reason*. Oxford : Oxford University Press, 2021. 208 p.

**SCIENCE AS A SYSTEM: KANT'S ARCHITECTONIC
AND THE LIMITS OF EPISTEMIC RELATIVITY****Oleksandr Martynenko***Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Faculty of Philology,
Department of Philosophy and Cultural Studies
2 Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, 58012, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1939-9387>*

The article examines epistemic relativism as a problem concerning the status of standards of scientific justification and the possibility of their meta-justification under conditions of contemporary differentiation of knowledge. It is shown that the relativist conclusion becomes persuasive when scientificity is reduced to the local rules of particular communities and when the criteria of justification, truth, and rational legitimation lose their claim to normative generality. The aim of the study is to substantiate that Kantian architectonic provides a normative criterion of scientificity as the systematic unity of knowledge and thereby delineates the limits of acceptable epistemic relativism, making it possible to distinguish productive pluralism from destructive relativism. The methodology combines a hermeneutic reconstruction of Kant's text, conceptual analysis (relativism/pluralism/systematic unity), and a comparative commentary on contemporary interpretations (in particular, those of G. Gava and L. Ypi). It is argued that architectonic shifts the problem from the level of "any" plurality to the level of the system-form of knowledge: factual material, methods, and linguistic regimes are scientifically acceptable insofar as they can be integrated into a coherent whole. Three conceptual nodes of the limits of relativism are specified: the level of factuality (*coacervatio/articulatio*), the level of methodological organization (technical/architectonic unity), and the level of linguistic regime (*rhapsody/system*). It is shown that in L. Ypi's contemporary reconstruction, systematic integration is conceived as a "plan" of reason that secures the connection among cognitions and orients knowledge toward essential ends. The scientific novelty lies in operationalizing architectonic as a criterion for diagnosing situations in which plurality ceases to be a heuristic resource and becomes a factor in the fragmentation of science. The practical significance of the results consists in the possibility of applying the architectonic criterion as a "test" of scientificity to concrete situations in contemporary science, identifying breaks of integration and the replacement of systematic unity by merely technical coordination.

Key words: relativism, epistemic standards, philosophy of science, architectonic, systematic unity, scientific pluralism.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026